ÖTÜKEN

ÇAĞDAŞ TÜRKÇENİN SIKLIK SÖZLÜĞÜ

Belgin Tezcan AKSU - Eşref ADALI

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1356
KÜLTÜR SERİSİ: 786

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-747-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Çalık

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset

Baskı: Mega Basım Yayın San. Ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. Nu: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere İstanbul
Tel: 0212 412 17 00
Sertifika Numarası: 12026

İstanbul- 2018

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

BELGİN AKSU 18.11.1969 tarihinde Konya'da doğdu. İlkokulu Konya'da, ortaokul ve liseyi Bandırma'da bitirdi. 1990 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisansa başladı. "Erzurumlu Şair Hâzık Mehmed'in Divanı" konulu teziyle yüksek lisansını tamamladı. 1992 yılında Türk Dil Kurumunda Uzman Yardımcısı olarak göreve başladı. 1995 yılında Uzman oldu.

Hâlen Türk Dil Kurumu Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Türk Dil Kurumu bünyesinde oluşturulan Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Çalışma Grubu, Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalışma Grubu, Türkiye Bilişim Derneği bünyesinde oluşturulan Türk Cumhuriyetleri Bilişim Teknolojileri Çalışma Grubu, İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Birleşmiş Milletler Coğrafi Adlar Uzmanlar Kurulu ve Türk Konseyi Ortak Terminoloji Komitesi üyeliği görevlerinde bulunmuştur. TRT'de yayımlanan Bir Kelime Bir İşlem yarışmasının kelime danışmanlığını yapmıştır. Türk Dünyası Ortak Bilişim Terimleri Sözlüğü, yabancı sözlere karşılıklar bulma çalışmalarını yürütmektedir. Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Mezunlar Derneğinin Yönetim Kurulu üyesi ve Genel Sekreteridir.

YAYINLARI:

1. ***Türk Dili Dizin IV, (Ocak 1982-Aralık 1991)***, Belgin Aksu, Canan Selvi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
2. ***Türkçe Sözlük,*** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
3. ***Türkçe Sözlük,*** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
4. ***Türkçe Sözlük,*** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
5. ***Okul Sözlüğü,*** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
6. ***Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi,*** Belgin Tezcan AKSU, İbrahim TARİKTAROĞLU, Efrasiyap GEMALMAZ, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
7. Raif Necdet Kestelli ***Resimli Türkçe Kamus,*** Prof. Dr. Recep TOPARLI, Belgin Tezcan AKSU, Canan Selvi KANOĞLU, Seyfullah TÜRKMEN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
8. İbrahim Cûdî, ***Lugat-i Cûdî,*** Prof. Dr. İsmail PARLATIR, Belgin Tezcan AKSU, Nicolai TUFAR, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
9. ***Resimli Okul Sözlüğü,*** Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
10. ***Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Etkileşimli Yoğun Diski,*** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
11. ***Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü,*** Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Türk Dil Kurumu genel ağ sayfasında.
12. ***Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu,*** Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Beyza Gültekin, Âdem Terzi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
13. ***Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı*** *-Dönemin Şahitlerinin ve Ünlü Seyyahımızın Gözüyle-* Belgin Tezcan Aksu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

EŞREF ADALI 5 Ocak 1948'de Isparta'nın Eğirdir ilçesinde doğan Adalı tüm eğitim hayatını İstanbul'da geçirmiştir. 1965 yılında Pertevniyal Lisesinden mezun olmuş ve aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Elektrik Fakültesinde eğitime başlamıştır. 1971 yılında zayıf akım kolundan Yüksek Mühendis olarak mezun olan Adalı aynı fakültede asistan olarak çalışmaya başlamıştır.

1976 yılında doktor, 1980'de doçent ve 1988'de profesör olarak aynı fakültede görev almıştır. 2005 yılında yaş sınırlaması nedeniyle emekli olmuş ve hâlen İTÜ Bilgisayar ve Bilişim Fakültesi emekli öğretim üyesidir.

Adalı, İTÜ'deki görevlerinin dışında 1977-1978 yılları arasında Case Western Reserve University'de (ABD) konuk araştırmacı; 1978-1979 yıllarında Carleton University'de (Kanada) konuk öğretim üyesi; 1985 yılında Akron University'de konuk araştırıcı öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.

1990-1991 yılları arasında Tübitak Marmara Araştırma Merkezinde İnformatik Grubunun kurulması çalışmalarını yürüten Adalı bu süre içinde Marmara Araştırma Merkezinin İnformatik Grubundan sorumlu başkan yardımcılığı görevinde bulunmuştur.

İTÜ'de geçirdiği 43 yıl içinde, İTÜ Bilgisayar Mühendisliği Bölümünün ve daha sonra Bilgisayar ve Bilişim Fakültesinin kurulmasında öncü rolü üstlenmiştir. Bilgisayar Mühendisliği Bölümünün ilk bölüm başkanı ve Bilgisayar ve Bilişim Fakültesinin kurucu dekanı olmuştur.

Adalı akademik çalışmalarını iki alanda sürdürmektedir: Bu alanlardan ilki mikroişlemciler ve mikroişlemci temelli sayısal sistem tasarımıdır. Bu alanda iki kitabı (Mikroişlemciler ve Mikrobilgisayarlar, Mikrobilgisayar Temelli Gerçek Zaman Dizgeleri) bulunmaktadır. İkinci ilgi alanı Doğal Dil İşleme üzerinedir. Türkçe Doğal Dil İşleme kitabı yakın zamanda yayımlanacaktır. Bu iki temel araştırma alanınına ek olarak Bilişim Etiği ve Hukuku, Bilgi Güvenliği ve Yönetimi konularında iki kitabı yayımlanmıştır. Adalı'nın bir diğer ilgi alanı bilgi sistemlerinin çözümlenmesi ve tasarımıdır.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz 9
Sözlüğün Metin Kümesi ve Sözcük Dağarcığı 21
Sözlüğün Hazırlanış Biçimi 22
Kısaltmalar 31

BİRİNCİ BÖLÜM

Çağdaş Türkçenin Sıklık Sözlüğü 35
Deyim ve İkili Kullanım Örnekleri 317

İKİNCİ BÖLÜM

Sözcüklerin Alfabetik Düzende Sıklık Sayıları ve Kullanım Sıraları 327

KAYNAKÇA 407

ÖN SÖZ

Sözlükler ait olduğu toplumun sosyal ve kültürel yaşantısının dildeki ifadesi olan sözcük ve sözcük öbeklerini bir arada bulundurarak o toplumun kültür ögelerini ve yaşayış biçimlerini yansıtır. Aynı zamanda var olan toplumsal bilgiyi ve değerleri kuşaktan kuşağa aktarır.

Dil öğretiminde söz varlığı temeldir, öğretim söz varlığının üzerine kurulmaktadır. OECD'nin Uluslararası Öğrenci Performansı Değerlendirme Raporu PISA-2006'ya göre ilköğretimi bitirmek üzere olan gençlerimiz kendi dilinde yazılmış bir metni okuyup anlama konusunda 40 ülke içinde 33. olmuştur (Demir-Yapıcı, 2007, s.185-186). PISA-2015 raporuna göre ise ilköğretim öğrencilerimiz okuma anlama alanında 70 ülke içinde 50. sıradadır. Bu durum, üzerinde dikkatle durulması gereken bir sonuçtur. Okuma anlama yeteneği doğrudan kişinin zihinsel sözlüğünün (mental dictionary) söz varlığıyla ilgilidir. İlk ve ortaokul yılları söz varlığı unsurlarının öğrencilere sistemli olarak kazandırılması gereken dönemlerdir. Öğrenciler günlük hayatta karşılaştıkları sözcükleri söz varlıklarına katmakta ve gereksinimleri doğrultusunda bunları kullanmaktadırlar. Öğrencilerin öğrenimleri sırasında karşılaştıkları sözcükler ise onların akademik ve kültürel gelişiminde etkilidir (Gündoğdu, 2012, s.203). Dil öğretimi diğer disiplinlerin de temelini oluşturur. Disiplinlerin anlaşılmasında ve anlatılmasında söz varlığı köprüdür. Temel söz varlığı çalışmaları diğer disiplinlerdeki başarıyı da artıracaktır (Yılmaz-Doğan, 2014, s.282).

Toplumların kültürel ögeleri, yaşayış biçimleri, ilgi alanları ve eğitim düzeyleri kullandıkları sözcükleri etkiler ve biçimlendirir. Dolayısıyla bu etkilenmenin sonucunda bazı sözcükler kullanım açısından öne çıkarlar. Sözcük sıklığı çalışmaları bir dilde kullanılan sözcüklerin kullanım sıklıklarını ortaya koyan, genellikle dil bilimciler ve eğitim bilimciler tarafından kullanılan çalışmalardır.

Ana dili ve yabancı dil öğretiminde, öğretilecek dilin en gerekli sözcüklerinin saptanması ve ona göre bir öğretimin yapılması alınacak sonucun başarılı olup olmamasında rol oynamaktadır. Aksan (2009, s.17), yabancı ülkelerde ana dili ve yabancı dil öğretiminde değişik yaş kümeleri için hazırlanacak okuma kitapları ve sözlüklerde hangi ögelere öncelikle ve hangi sıraya göre yer verileceğinin sıklık çalışmalarına bakılarak saptandığını belirtmektedir.

Eğitim ve öğretimin her aşamasında pek çok açıdan önem arz eden, aynı zamanda kişinin kimliğinin oluşmasında da çok önemli rol oynayan söz varlığının kullanım sıklıklarıyla ilgili ilk çalışmalar Batı'da başlamıştır.

Friedrich Wilhelm Kaeding tarafından 1898 yılında Almanca için yapılan çalışma ilktir. Kaeding'in *Häufigkeitswörterbuch der deutschen Sprache* adlı kitabında edebiyat eserlerinden parlamento tartışmalarına kadar değişik içerikli metinlerden 11 milyon sözcük bir araya getirilmiş ve bu sözcüklerin sıklıkları verilmiştir.

Yine Almancadaki temel söz varlığı konusunu ele alan Peter Kühn 1979 yılında yayımladığı *Der Grundwortschatz* adlı kitabında bir sözcüğün anlamlarının sayısı ne denli çoksa konuşmadaki sıklığının o ölçüde fazla olduğuna değinip (Kühn, 1979, s.27) 19. yüzyıl sonunda ve 1967 yılında üç ayrı bilim adamının yaptığı üç ayrı çalışmaya dayanarak Almancada sıklık sırasına göre en çok kullanılan sözcükleri sıralamıştır.

R. C. Eldridge'nin 1911 yılında *Six Thousand Common English Words* adıyla yayımladığı kitap İngilizcenin ilk sıklık çalışmasıdır. 5 farklı liste içerir. Birinci liste 8 Ağustos 1909 tarihli Buffalo Sunday gazetesinden 2.890 sözcüğün, ikinci liste 11 Temmuz 1909 tarihli Buffalo Sunday Express gazetesinden 2.544 sözcüğün, üçüncü liste 18 Temmuz 1909 tarihli Buffalo Sunday Courier gazetesinden 2.311 sözcüğün ve dördüncü liste 8 Ağustos 1909 tarihli Buffalo Sunday Times gazetesinden 2.087 sözcüğün sıklıklarını içerir. Beşinci listede ise ilk dört liste bir araya getirilerek 6.002 sözcüğün sıklıkları verilmiştir.

Edward Lee Thorndike, İngilizce için *Teacher's Word Book* adıyla 1921'de basılan eserinde 4.565.000 sözcük üzerinde çalışmış, sıklıkları belirleyerek 10.000 sözcüklük bir liste hazırlamıştır. Thorndike listesindeki sözcük sayısını 20.000'e çıkararak eserini 1931 ve 30.000'e çıkararak 1944 yıllarında yeniden yayımlamıştır. Son baskıda (1944) kitabın çalışmalarına Irving Lorge katılmış ve adı *Teacher's Word Book of 30.000 Words* olmuştur.

Charles Frederick Ward tarafından İngilizce bilenlere Fransızca öğretmek amacıyla 1926'da hazırlanan *Minimum French Vocabulary Test Book* adlı kitapta İngilizcede en çok kullanılan 2.000 sözcük sıralanmıştır. İnceleme sonunda görülmüştür ki ilk on sözcük İngilizcenin %25'ini, ilk yüz sözcük %58,8'ini, ilk beş yüz sözcük %82'sini, ilk bin sözcük %89,6'sını, ilk iki bin sözcük %95,4'ünü teşkil etmektedir (Aksoy, 1936, s.5).

Henry Kučera, W. Nelson Francis ve John B. Carroll tarafından 1967 yılında yayımlanan *Computational Analysis of Present-day American English* adlı kitap 1961 yılında Amerika'da yayımlanmış bilim kurgu, mizah, biyografi vb. konularda yazılmış her biri yaklaşık 2.000 sözcükten oluşan 500 kitaba ve

gazetelere ait 1.000.000 sözcüklük "Standart Corpus of Present-day Edited American English" veri tabanı kullanılarak hazırlanmış bir çalışmadır. Kitabın birinci bölümü 50.000'in üzerindeki sözcüğe ait 2 ayrı liste içermektedir. Bu listelerde sözcükler alfabetik olarak sıralanmakta ve sırasıyla derlemdeki kullanım sıklığı verilmektedir.

Edward Fry 1996 yılında yayımladığı *1000 Instant Words* adlı kitabında yazma, okuma ve heceleme becerilerine yardımcı olması için İngilizcede sık kullanılan sözcükleri belirlemiştir. Fry kitabına *"Öğrenciler bu kelimeleri anında tanıma ve doğru bir biçimde heceleme konusunda öğrenmeye meraklılar mı?"* sorusunu sorarak başlar. Liste, *The American Heritage Dictionary*'de yer alan 5.000.000 sözcük esas alınarak hazırlanmış, sözcük sıklıkları öğrenme önceliğine göre 5'li ve 10'lu gruplara ayrılarak verilmiştir. Sözcükler için özel resimli ve resimsiz kartlar da düzenlenmiştir.

Fransa'da yapılan çalışmalarda gerek temel söz varlığının belirlenmesi gerekse Fransızcanın sıklık dizelgelerinin hazırlanması konusunda önemli sonuçlara varılmış, Fransızcanın ilk sıklık listesini 1929 yılında *French Word Book* adıyla George Emil Van Der Beke hazırlamıştır. 3.000 sözcüklük *Le Français Fondamental* adlı kitap ise 1972 yılında yayımlanmıştır (Aksan, 2009, s.22).

Bunlardan başka birçok Batı dili için de sıklık çalışmaları yapılmıştır. Bazıları şunlardır: Dört Avrupa dilinin karşılaştırmalı sıklık listesini 1934 yılında *Comparative frequency list. A study based on the first thousand words in English, French, German and Spanish* adıyla Helen S. Eaton, İspanyolcanın sıklık listesini 1953 yılında *Vocabulario Usual Vocabulario Común y Vocabulario Fundamental* adıyla V. Garcia Hoz, Çek dilinin sıklık listesini 1961 yılında *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce* adıyla J. Jelinek, J. V. Bečka, M. Tešitelova yayımlamışlardır. İtalyacanın sıklık listeleri 1971 yılında *Lessico di Frequenza della Lingua İtaliana Contemporanea* adıyla U. Bartolini, C. Tagliavini, A. Zampoli tarafından, 1993 yılında *Lessico di Frequenza dell' İtaliano Parlato* adıyla T. De Mauro, F. Mancini, M. Vedovelli, M. Voghera tarafından, Sırpçanın sıklık çalışması 2004 yılında *Frekvencijski rečnik savremenog srpskog jezika (Çağdaş Sırp Dili Sıklık Sözlüğü)* adıyla Smiljka Vasić ve Dragoljup Vasić, Rusçanın ilk sıklık çalışması 1953 yılında *The Russian Word Count* adıyla Harry H. Josselson tarafından yayımlanmıştır. Arapçanın sıklık çalışması 2011 yılında *A Frequency Dictionary of Arabic* adıyla Tim Buckwalter ve Dilworth Parkinson tarafından, Japoncanın sıklık sözlüğü 2013 yılında *A Frequency Dictionary of Japanese* adıyla Yukio Tono, Makoto Yamazaki ve Kikuo Maekawa tarafından, Mandarin Çincesinin sıklık sözlüğü 2011 yılında *A Frequency Dictionary of Mandarin Chinese* adıyla Richard Xiao, Paul Rayson ve Tony McEnery tarafından, Portekizcenin sıklık çalışması

2007 yılında *A Frequency Dictionary of Portuguse* adıyla Mark Davies, Ana Maria Raposo Preto-Bay tarafından, Farsçanın sıklık sözlüğü 2011 yılında *A Frequency Dictionary of Persian* adıyla Corey Miller ve Karineh Aghajanian-Stewart tarafından, Korecenin sıklık sözlüğü 2017 yılında *A Frequency Dictionary of Korean* adıyla Sun-Hee Lee, Seok Bae Jang, Sang Kyu Seo tarafından, Moğolcanın sıklık sözlüğü 1991 yılında *Frequency Dictionary of Modern Mongolian* adıyla Inner Mongolia Education Press tarafından yayımlanmıştır.

İlya Albertoviç Kissen tarafından 1972 yılında Taşkent'te yayımlanan *Slovar naibolee upotrebitelnıh slov sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazıka* (*Çağdaş Özbek Edebî Dilinin En Sık Kullanılan Sözcükler Sözlüğü)* Türk yazı dillerinin ilk sıklık çalışmasıdır. Azerbaycan Türkçesine ait sözcüklerin sıklığı konusunda ilk çalışma 1977 yılında *Azərbaycan Dilinin Tezlik Lüğəti* adıyla yapılmıştır. Bir diğer çalışma 2004 yılında Kamilə Vəliyeva, Məsud Mahmudov ve Valeri Pines tarafından hazırlanan *Azərbaycan Qəzet Dilinin Tezlik Lüğəti'dir.* Gazeteler taranarak oluşturulan 81.778 sözcüklük veri tabanından 6.532 sözcüğün önce alfabetik dizimli sonra sayısal dizimli olarak sıklık sayıları verilmiştir. Son çalışma ise Məsud Mahmudov ve ekibi tarafından 2010 yılında *Azərbaycan Dilinin Tezlik Lüğəti* adıyla yayımlanmıştır. Bu çalışma için 50.000.000 sözcüklük bir veri tabanı oluşturulmuş ve 12.000 sözcüğün kullanım sıklıkları verilmiştir. Kazakistan Türkçesinin ilk sıklık çalışması *Jıılik Sözdigi* adıyla 90'lı yıllarda yayımlanmıştır. 2016 yılında E.Z.Kajıbek ve A.M.Fazıljanova tarafından Kazak Tilinin Jıilik Sözdügi adıyla 36.256 kelimelik bir çalışma daha basılmıştır. Kırgızistan Türkçesine ait sıklık çalışması ise B. B. Topoyeva-Stavinskaya, A. T. İsmankulova, Z. B. Kayıpova, R. O. Bekturova, A. B. Üçkempirova tarafından 2015 yılında Bişkek'te yayımlanan *Kırgız Tilinin Jıştık Sözdugu*'dur. Türkmen Türkçesi için sıklık çalışması bu kitabın yayımlandığı tarihte henüz mevcut değildi. Ancak bazı hazırlıkların başladığı öğrenilmiştir. Bu eserlerin her ne kadar adları "sözlük" olarak verilmişse de tamamı sözcük listeleri hâlindedir.

Buraya kadar olan çalışmalar tamamı yazı dillerine ilişkin sözcüklerin sıklık çalışmalarıydı. Batı'da sözlü dilin sıklık araştırmaları da yapılmıştır. Amerika'da Norman R. French, Charles W. Carter Jr., Walter Koenig Jr. 1930 yılında telefon görüşmelerini toplayarak sözcüklerin sıklığı üzerine *The Words and Sounds of Telephone Conversations* adlı çalışmayı ortaya koymuşlardır. Fransız sözlü dilinin ilk sıklık araştırması 1956 yılında, Rus sözlü dilinin ilk sıklık araştırması A. Alakumova, N. Basis, L. Badriyeva vd. tarafından 1968 yılında *2.380 Naibolee Upotrebitelnih slov Russkoy Razgovornoy Reçi (Rus Konuşma Dilinde En Sık Kullanılan 2.380 Sözcük)* adıyla, Bulgar sözlü dilinin sıklık çalışması da Tsvetanka Nikolova tarafından 1987 yılında *Çeştoten reçnik na blgarskata razgovorna reç* adıyla yayımlanmıştır (Memoğlu Süleymanoğlu, 2014, s.13).

1898 yılından itibaren yurt dışında her yaş grubuna yönelik olarak hazırlanan sözcük sıklık ve yaygınlık listeleri öğrencilere hangi sözcüklerin öğretilmesi gerektiğine dair öğretmenler için rehber; ders ve çocuk kitabı yazarları içinse kaynak olarak kullanılmıştır (Yılmaz-Doğan, 2014, s.283).

Yurt dışında Kaeding ile 1898 yılında başlayan sıklık çalışmaları ülkemizde de çok geçmeden üzerinde durulan bir konu olmuştur. İlk olarak bir sıklık listesi içermese de ders kitaplarının hazırlanması aşamasında en çok kullanılan sözcüklerin bilinmesi konusunun önemini belirtmesi açısından "İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonu"nun 1926 yılında hazırladığı raporlardan söz etmemiz gerekir.

Cumhuriyetin daha ilk yıllarında, dünyayla eş zamanlı öğretim yöntemlerinden yararlanabilmek amacıyla ders kitabı yazarları ve öğretmenler bakanlığın çeşitli rapor ve talimatlarıyla uyarılmaya çalışılmışlardır (Alp, 2009, s.112). Maarif Vekâletinin Talim ve Terbiye Dairesi tarafından ilkokul ders kitaplarının yeniden oluşturulması için 1926 yılında müfettiş, öğretmen ve eğitimcilerden oluşan "Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonu" kurulmuş, bu komisyon ilkokullardaki temel dersler olan elifba (alfabe), kıraat (okuma), hesap (matematik), hendese (geometri) ve musiki (müzik) kitapları için ayrı ayrı raporlar hazırlamışlardır. Bu raporlar basılıp Maarif Müdürlüklerine gönderildiği gibi *Maarif Vekâleti Mecmuası*'nda da yayımlanmıştır.[1]

İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Elifba Kitabları Hakkındaki Raporu'nun 14. maddesi:

> *"Elifba kitaplarının ne kadar sözcüğü havi olması mühim bir meseledir. Eskiden hemen her memlekette elifba okutmakla lisanın bütün kelimelerini*

[1] **1)** *İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Elifba Kitabları Hakkındaki Raporu,* Devlet Matbaası, İstanbul, 1926; "İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Elifba Kitabları Hakkındaki Raporu", *Maarif Vekâleti Mecmuası,* No.: 8 Millî Matbaa, İstanbul, 1926, s.13-20. **2)** *İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Kıraat Kitabları Hakkındaki Raporu,* Devlet Matbaası, İstanbul, 1926; "İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Kıraat Kitabları Hakkındaki Raporu", *Maarif Vekâleti Mecmuası,* No.: 8 Millî Matbaa, İstanbul, 1926, s.21-25. **3)** *İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Hesab Kitabları Hakkındaki Raporu,* Devlet Matbaası, İstanbul, 1926; "İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Hesab Kitabları Hakkındaki Raporu", *Maarif Vekâleti Mecmuası,* No.: 8 Millî Matbaa, İstanbul, 1926, s.26-30. **4)** *İlk Mekteb Kitapları Tedkik Komisyonunun Hendese Kitapları Hakkında Raporu,* Devlet Matbaası, İstanbul, 1926; "İlk Mekteb Kitapları Tedkik Komisyonunun Hendese Kitapları Hakkında Raporu", *Maarif Vekâleti Mecmuası,* No.: 8 Millî Matbaa, İstanbul, 1926, s.31-32. **5)** *İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Musiki Kitabları Hakkındaki Raporu,* Devlet Matbaası, İstanbul, 1926; "İlkokul Kitapları Tedkik Komisyonunun Musiki Kitabları Hakkındaki Raporu", *Maarif Vekâleti Mecmuası,* No.: 14 Millî Matbaa, İstanbul, 1927, s.412-424.

> *okumak imkânı temin edilmek istenirdi. Bugün bütün terbiyeciler çocuklara okutulacak kelimelerin çocuk lisanında yaşayan kelimelere münhasır kalmasını iddia etmekte müttefiktirler. O hâlde çocuk lisanında yaşayan kelimelerin bir listesini tertib etmek fevkalade ehemmiyeti haiz bir meseledir. Amerika'da son zamanlarda ilk mekteplerin her sınıfında hangi kelimelerin okutulup imlası hazmettirileceği mütehassıslar tarafından ilmî usullerle tesbit edilmiştir. Yapılan tetkiklere nazaran orada sekiz senelik ibtidai mektebini bitiren çocukların hazmetmeleri lazım gelen kelimelerin miktarı dört bin olarak tespit edilmiştir ki bu hesaba göre her sınıfta talebenin öğreneceği kelimelerin adedi beş yüzü geçmiyor. Her muallimin elinde her sene çocuklara hangi kelimeleri öğretmek hangi kelimelerin imlasını hazmettirmek mecburiyetinde olduğunu gösterir bir liste bulunursa muallim mesaisini muayyen bir sahada teksif imkânını elde etmek suretiyle muvaffakiyete doğru mühim bir adım atmış olur. Öyle bir liste aynı zamanda ilk mektepler elifba ve kıraat kitapları yazacak müellifler için de kıymettar bir rehber vazifesini görmüş olur. Vekâlet-i Celilenin bu meseleyi ilmî bir heyete havale buyurmasını arz u teklif ederiz."* (Rapor, 1926, s.20)

biçiminde düzenlenmiştir. Görüldüğü gibi raporda Amerika'da yapılan sözcük sıklığı araştırmalarından, çocuklara öğretilecek sözcüklerin çocuk dilindeki sözcükler olması gerekliliğinden, bir öğretmenin elinde öğretmesi gereken sözcük listelerinin bulunmasının işini kolaylaştıracağından ve başarıya ulaştıracağından ayrıca bu listelerin ders kitabı yazacak olanlara da yararlı olacağından söz edilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bir sıklık çalışması olmasa da konunun öneminden söz ederek listelerin hazırlatılması için bakanlığa teklifte bulunması dolayısıyla bu raporu ülkemizdeki ilk çalışma olarak değerlendirmek gerektiğini düşünüyoruz.

İlk Mekteb Kitabları Tedkik Komisyonunun Elifba Kitabları Hakkındaki Raporu'ndan sonra Ömer Asım Aksoy 1936 yılında *Bir Dili Öğrenmek İçin En Lüzümlü Kelimeler ve Bu Kelimelerin Belirtme Usulü* adlı çalışmasını yayımlamıştır. Bu çalışma ülkemizde sözcük sıklığı listesi veren ilk çalışmayı içinde barındırması sebebiyle önemlidir. Aksoy kitabında (1936, s.5), *"yabancı dil öğreneceklerle, ana dilindeki bilgisini günden güne zenginleştirecek olan ilk mektep talebesi için en evvel bellenecek kelimeler"* diye belirterek sıklık çalışmalarının hazırlanma amacını "o dili öğrenmeye yardımcı olmak" biçiminde belirlemiştir. Aksoy (1936, s.6), *"Kelimeler anlamların ifadesi için birer vasıta olup dilde esas ise anlam olduğuna göre İngilizcede sayılarak meydana getirilen listeyi Türkçeye çevirmekle aşağı yukarı Türkçe için de en evvel öğrenilmesi gereken listeyi bulmuş oluruz."* diyerek Thorndike'ın 1921'de hazırladığı 10.000 sözcüklük listesinin ilk 2.521

sözcüğünü Türkçe anlamlarıyla "Birinci İnceleme" başlığı altında verir. Kitabın "İkinci İnceleme" başlığı içinde Virgil Mores Hillyer'in İngilizcede en çok kullanılan 3.000 sözcüğü içeren ve 1931 yılında 9. baskısı yapılan *Calvert Speller Vocabulary* adlı kitabından ilk 100 sözcüğü Türkçe anlamlarıyla verir. "Üçüncü İnceleme" başlığı altında ise Türk Tarih Kurumunda basılan *Tarih* adlı kitaptan, okullardaki okuma kitaplarının bazı parçalarından, halk dilinde yazılan *Duvar* gazetesinden, Reşat Nuri Güntekin'in *Kızılcık Dalları* adlı romanından, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* adlı romanından, Felek'in Sütunu, Atatürk'ün beyanatı gibi günlük gazetelerdeki makalelerden 50.000 sözcük alınarak oluşturulan ve Türkçe için deneme niteliğinde olan Amerikalı Birdge'nin sıklık çalışmasını parça parça aktarır. Aksoy, *Tarih* adlı kitaptan Birdge tarafından sayılan 4.985 sözcüğün ilk 1.240'ını, *Kızılcık Dalları*'ndan sayılan 8.009 sözcüğün ilk 1.426'sını ve *Yaban*'dan sayılan 6.912 sözcüğün ilk 1.221'ini kullanım sıklıklarını da vererek listeler (Aksoy, 1936, s.107, 119, 132). Daha sonra bu 3 eserin ilk 80 sözcüğünü birbiriyle karşılaştırır ve en çok kullanılanları belirler. Son olarak da bu 80 sözcüğü kullanım sıklıklarını da göstererek Hillyer ve Thorndike'ın listeleriyle karşılaştırır (Aksoy, 1936, s.156). Aksoy farklı bir inceleme daha yapmış (1936: 155) ve Tarih'e, Kızılcık Dalları'na ve Yaban'a ait ilk 300'er kelimenin -eser sırasına göre- Türk dilinin %71, %74 ve %77'sini oluşturduğunu belirlemiştir.

Ömer Asım Aksoy'dan sonra Türkçedeki sözcüklerin sıklığıyla ilgili liste veren bir başka çalışma Joe E. Pierce'a aittir. Çalışmasını Türkçe konuşma dili ve yazı dili olarak iki ayrı alanda yapan Pierce konuşma dili için 137.000, yazı dili için 1.000.000 sözcük üzerinde inceleme yapmış, incelemelerini 1961, 1962 ve 1963 yıllarında makale olarak yayımlamıştır. 1963 yılındaki makalesinde konuşma ve yazı dilinde geçen ilk 20 sözcüğü vermiştir. Pierce'ın Türkçe sözcüklerin sıklığı ile ilgili çalışmasını Millî Eğitim Bakanlığı *Türkçe Kelime Sayımı - A frequency count of Turkish words: a report of a study* adıyla 1960-1967 yılları arasında yayımlamıştır.

İlyas Göz 1995-2000 yılları arasındaki yazılı metinleri esas alarak farklı kategorilerden seçilmiş 975.141 sözcüklük bir havuz oluşturmuş, bu havuzdaki tabanındaki 22.693 sözcüğü önce sayısal sıklığına göre daha sonra da alfabetik olarak listelemiş ve 2003 yılında *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü* adıyla yayımlamıştır. Eserin adı sözlük olsa da madde başlarına ait sözlük bilgileri yer almamıştır.

Hayriye Memoğlu Süleymanoğlu 2006 yılında yayımladığı *Türkçenin Ters Sıklık Sözlüğü* adlı kitabında sanat, toplum, devlet ve ekonomiyle ilgili eserlere, gazetelere, dergilere ve ders kitaplarına ait 500.000 sözcükten oluşan

havuz içinden kişi ve yer adları çıkarıldıktan sonra 6'nın üzerinde kullanımı olan 297.059 sözcüğü değerlendirmiştir. Sözcükler yalın biçimleriyle değil de metinlerde kullanıldıkları çekimli biçimleriyle alınmıştır. 6.278 sözcük önce ters alfabetik olarak, daha sonra sıklık derecelerine göre, en sonunda ise alfabetik olarak yine sıklık sayıları karşılarında verilerek sıralanmıştır. Bu eserde de sözlük bilgileri yer almamıştır.

2011 yılında *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (1945-1950 Arası)* adıyla yayımladığı kitabında Gökhan Ölker oluşturduğu veri tabanındaki 929.015 sözcüğü incelemiş ve 26.425 sözcüğün bu yıllara ait sıklığını önce alfabetik daha sonra sayısal olarak listelemiştir. Ayrıca birleşik fiilleri, deyimleri, atasözlerini, kalıp sözleri sayısal sıklığına göre, eş sesli sözcükleri de alfabetik sırada olmak üzere iki ayrı liste hâlinde vermiştir. Yine eserin adı sözlük olsa da sözcüklere ait sözlük bilgileri bulunmamaktadır.

Hayriye Memoğlu Süleymanoğlu 2014 yılında sıklıkla ilgili bir çalışma daha yapmıştır. Süleymanoğlu, *Türkçenin Sıklık Sözlüğü-Edebî Eserlerde Sık Kullanılan Sözcükler* adıyla yayımladığı bu çalışmasında 20. yüzyıla ait edebî eserlerin belirli uzunluktaki metinlerinden 200.000 sözcüklük bir havuz oluşturmuş, çekimli sözcükleri yalın duruma getirerek 11.216 sözcük üzerinde bir çalışma yapmıştır. Birinci bölümde bu sözcükleri alfabetik olarak karşılarına dil bilgisindeki türlerini de yazıp kullanım sıklıklarıyla vermiş, ikinci bölümde ise sözcükleri sıklık sayılarına göre sıralamıştır. Bu çalışmada da sözcüklere ait sözlük bilgileri yer almamıştır.

Ahmet Çal 2015 yılında hazırladığı "1975-1980 Yıllarındaki Siyasi Gazetelerde Türkçenin Kullanımı" adlı doktora tezinde gazetelerin sözü edilen yıllara ait metinlerinde geçen 549.366 sözcük üzerinde çalışmış ve madde başı olarak sıklıklarını verdiği 20.703 sözcük belirlemiştir.

Yeşim Aksan, Mustafa Aksan, Ümit Mersinli, Umut Ufuk Demirhan tarafından 1990-2013 yılları arasında yayımlanmış romanlardan, kısa öykülerden, şiirlerden, mühendislik ve bilgisayar gibi uygulamalı bilimlere, sosyal bilimlere ve sanatlara ait kitaplardan, süreli yayınlardan, yıllık raporlardan, e-postalardan, sosyal medya metinlerinden ve haber yayınları gibi sözlü verilerden oluşan 50 milyon kelimelik bir metin kümesne dayanarak hazırlanan ve 2017 yılında yayımlanan *A Frequency Dictionary of Turkish* adlı eserde yazılı ve sözlü Türkçedeki kelimeler çok kullanılandan az kullanılana göre sıralandıktan sonra her bir maddenin anlamı, örnek cümlesi, sıklık sayısı ve oranı verilmiştir.

Toplumların kültürel ögeleri, yaşayış biçimleri, ilgi alanları ve eğitim düzeyleri sık kullandıkları sözcüklerde gizlidir. Tıpkı balıkçıların denizcilikle ilgili sözcükleri daha fazla kullanmaları, tıpkı spor programlarında spor terimlerinin

sıklıkla kullanılması gibi. Bu gibi öne çıkan sözcükler o toplumun aynasıdır.

Sıklık sözlüğünün tek yararı toplumun kültürel ögelerine, yaşayış biçimlerine, ilgi alanlarına ve eğitim düzeylerine ayna görevi görmek değildir elbette. Sosyal uzlaşma ve anlaşmanın en alt sınırı, ortak sözcükler dünyasına sahip olmaktan geçer (Kurudayıoğlu, 2005, s.70). Ana dili öğretiminde öğrencilere en sık kullanılan sözcüklerin etkin bir biçimde öğretilmesi ortak sözcük hazinesinin kazandırılması sonucunu da doğuracaktır.

Okul kitaplarında kullanılacak sözcüklerin seçimi de önemli bir konudur. Kişilerin söz varlığının eğitim düzeylerine göre yaş grupları doğrultusunda sürekli artması beklenir. Anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi çalışmalarında Türkçe dersi için kitap yazan yazarların sözcük seçimiyle ilgili izledikleri yol "çocukların bilemeyeceklerini veya ilk defa karşılaşmış olabileceklerini düşündükleri sözcükleri seçme" (Yılmaz-Doğan, 2014, s.292) yönündedir. İşte bu noktada sıklık sözlüğünün devreye girmesiyle az kullanılan sözcükler belirlenebilecek, ders kitaplarının yanı sıra çalışma kitaplarının ve öğretmen kılavuzlarının da bu sözcükler kullanılarak hazırlanması sağlanacaktır.

Sıklık çalışmalarının bir başka yararı dil bilgisi öğretiminde sağlayacağı kolaylıktır. Örnek olarak çekim ve yapım eklerinin sıklığını bilmesi öğreticiye zaman kazandıracak, derste hangi eklerin üzerinde daha fazla durması gerektiğine karar vermesinde yardımcı olacaktır.

Sıklık çalışmaları çocuk edebiyatı açısından da önemli bir kaynaktır. Batı'da çocuk kitaplarının seviyelendirilmesinde sözcük hazinesi konusu da dikkate alınmakta ve çocuk edebiyatı yazarları sıklık çalışmalarıyla önceden tespit edilmiş olan birtakım ölçütlerden yararlanmaktadırlar (Baş, 2006, s.149-150). Ülkemizde henüz çocuk kitaplarının yazılmasında sıklık çalışmalarına başvurulduğu söylenemez (Dolunay, 2012, s.86) ancak sıklık çalışmaları arttığında ve önemi gerektiğince anlatılabildiğinde bu eserlere başvuru sayısı da artacaktır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde esas olan, dilin en sık kullanılan sözcük ve sözcük öbeklerinin öğretilmesidir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin günlük yaşamda özellikle de kendilerini anlatma konusunda gereksinim duydukları sözcüklerin seçiminde ve öğretim seviyelerine dağılımında sıklık çalışmaları temel kaynaktır. Bu çalışmaların bir diğer yararı da yabancılara ilk olarak öğretilecek sözcükler konusunda bir ölçüt oluşturulmasını sağlayacak olmasıdır. Belli bir ölçütün bulunmaması durumunda sözcük seçimleri kitap hazırlayan kişi veya kurumların bireysel tercihlerine bağlı kalmaktadır. Bu bakımdan sıklık çalışmaları Türkçe öğretiminde takip edilecek müfredatın belirlenmesi ve sınırlandırılması açısından da önemlidir.

Bu tür çalışmalar Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan akrabalarımızın Türkiye Türkçesini öğrenmeleri aşamalarında gereksinim duyacakları sözcüklerin belirlenmesi bakımından da yol gösterici olacaktır.

Ana dili Türkçe olanlara, yabancılara, iki dilli olanlara veya ana dili Türk lehçelerinden biri olanlara Türkçe sözcük ve dil bilgisi öğretiminin yanı sıra seviyelere uygun temel sözlüklerin, iki dilli sözlüklerin, okuma kitaplarının ve konuşma kılavuzlarının hazırlanmasında da sıklık çalışmalarından yararlanılması isabetli olacaktır.

Bilgisayarların her alanda yoğun biçimde kullanılmasının sonucu olarak bilgisayarlı dil bilimi çalışmaları da yoğunluk kazanmaktadır. Doğal dil işleme (DDİ) adı verilen bu çalışmalar bilişim ve dil bilimi uzmanları tarafından sürdürülmektedir. Bu yeni alanda çalışanların dillere bakış açıları ve gereksinimleri doğal olarak farklı olmaktadır. Örneğin bir sözlüğün geleneksel dil bilimcilerin tasarımından farklı olmasını, metin biçiminde değil de çizelge biçiminde olmasını istemektedirler. Böylece sözcükleri veri tabanında tutmayı ve daha kolay işlemeyi hedeflemektedirler. DDİ alanında çalışanlar için bir sözcüğün kökü, niteliği, alabileceği ekler önemli olmakta, bu amaçla sözcüklerin ek almış biçimlerinin bir arada gösterildiği sözceler (lexicon) hazırlamaktadırlar.

Bir dilde kullanılan sözcüklerin sıklığı ile sıklık sıra numarası arasında bir ilişki olduğu G. K. Zipf tarafından açıklanmıştır (Corral 2015) ve bu ilişki "Zipf Yasası" olarak anılır. Zipf Yasası sıklık ve sıra numarası arasındaki ilişkiyi bir bağıntı değil bir yaklaşıklık olarak tanımlamaktadır. Zipf Yasası'nda "n" bir sözcüğün sıklığını, "r" sıra numarasını göstermektedir. Buna göre sıra ile sıklık arasındaki ilişki şöyle yazılabilir:

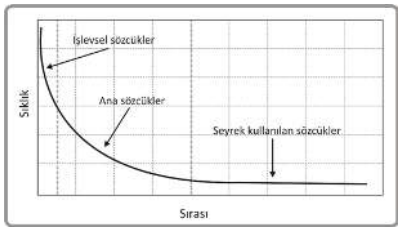
$$n\,(r) \;\propto \frac{1}{r^{\alpha}}$$

Burada "α" sabit bir değer ve "μ" oransallık işaretidir. Metin içindeki bir sözcüğün sıklığı aşağıdaki gibi yazılabilir:

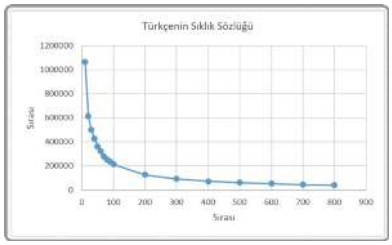
$$f(n) \;\propto \frac{1}{n^{\gamma}}$$

Bu bağıntıda "γ" sabit bir değerdir ve "α" ile arasındaki bağıntı şöyledir:

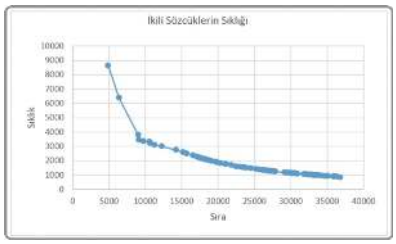
$$\gamma = 1 + \frac{1}{\alpha}$$

Şekil-1: Zipf Yasası'nın grafik olarak yorumu

Şekil-2: Türkçe sözcüklerin sıklık ve sıra ilişkileri

Şekil-3: Türkçe ikili sözcükler için sıklık ve sıra ilişkisi

Zipf Yasası'nı grafik olarak yorumlarsak Şekil-1'deki sonucu elde ederiz. Bu grafiğe göre bir dilde çok kullanılan sözcükler genellikle işlevsel sözcüklerdir. Örneğin **ve, bir, bu, da, de, için** işlevsel sözcüklerdir. **Müzik, alkol, bizzat, performans** gibi bazı sözcükler ise daha seyrek kullanılmaktadır. Sık ve seyrek kullanılan sözcüklerin arasında kalan küme ana sözcükler kümesidir. **Belki, boyunca, açıkladı, önünde** gibi sözcükler ana kümeye girerler.

Çağdaş Türkçede sık kullanılan 2000 sözcük üzerinde yaptığımız bu değerlendirmede sözcüklerin sırası ve sıklıkları arasındaki ilişki Şekil-2'deki gibi bulunmuştur. Grafikte ilk 800 sözcüğe ilişkin bölüm gösterilmiştir. Bu sonuçlara bakarak, Zipf Yasası'nın Türkçe için de doğru sonuç verdiği söylenebilir.

Zipf Yasası'nı değerlendirirken yalnız baş sözcükler mi yoksa dildeki tüm sözcükler mi hesaba katılmalıdır sorusu her zaman sorulmuştur. Deneyler her iki durumda da benzer sonucun çıktığını göstermiştir.

Zipf Yasası'nın ikili sözcükler için de aynı sonucu verdiği yaptığımız deneyler sonucunda görülmüştür. Türkçede sık kullanılan ikili sözcüklerin sıra ve sıklık ilişkisi Şekil-3'te verilmiştir. Bu grafikte verilen sıra numaraları ikili sözcüklerin tüm sözcükleri içeren dizindeki sıra numaralarıdır. Sıklık sayıları da aynı anlamdadır. İkili sözcükler içinde işlevsel sayılabilecek olanlar **yanı sıra, söz konusu, herhangi bir**; ana ikili sözcük olanlar **dikkat çekiyor, devam edecek, yer aldı** ve seyrek olanlar **ait olduğu, ister istemez, gözaltına alındı** olarak görülmektedir.

Bu sonuçların ortaya çıkarılabilmesi için Türkçede kullanılan tüm sözcükleri toplama ve sıklığını hesaplama işleri konusunda değerli yardımlarından dolayı A. C. Tantuğ'a teşekkürlerimizi sunarız.

Elinizdeki bu kitabın daha önce yayımlanan ve tarihçe bölümünde sözü edilen çalışmalardan farkı bir "sözlük" dendiğinde akla gelen niteliklerden tür, köken, anlam ve örnek cümle bilgilerinin tamamını içinde barındırıyor olmasıdır. Amacımız hem sözcüklerin yaygınlıklarının neler olduğu bilgisine hem de onların kökenlerine, sözcük türlerine, anlamlarına ve örnek cümlelerine aynı anda ulaşılmasını sağlamaktı. Bu sözlüğü dil bilimciler sıklık sözlüğü, bilişimciler sözce olarak değerlendirebileceklerdir. Tüm kullanıcılarına yararlı olmasını dileriz.

Aralık, 2017 **Belgin Tezcan AKSU - Eşref ADALI**

SÖZLÜĞÜN METİN KÜMESİ VE SÖZCÜK DAĞARCIĞI

Yazı dilimizin söz varlığı yaklaşık 92.000 sözcüktür (TDK, 2011, s.XXI). Günümüzde kullanılan sözcüklerin sıklıklarını belirlemek amacıyla hazırladığımız *Çağdaş Türkçenin Sıklık Sözlüğü* için 2014 yılına ait sanal ortamdaki Türkçe metinler bir araya getirilmiştir. Metin kümesi ağırlıklı olarak elektronik kitaplar, sanal ortamda yayımlanan gazeteler, dergiler, resmî ve özel kurum ve kuruluşlara ait bütün ağ sayfalarından oluşturulmuştur. Dilimizde kullanılan hiçbir sözcüğün değerlendirme dışında kalmaması için metin sınırlaması yapılmamış, var olan metinlerin tamamı üzerinde çalışılmıştır. Bu işlem için özel bir yazılım kullanılmıştır.

Metin kümesi içinde toplam sözcük sayısı 316.889.320'dir. Kök ve çekimli sözcüklerin özellikle bir arada tutulduğu sözcük dağarcığında birbirinden farklı kullanımlar yaklaşık 240.000 dolayındadır. Kullanım sıklığı 50'den az olan sözcükler listeden çıkarılmış, geriye kalan 65.534 sözcüklük dağarcığın içinde bulunan her bir maddenin kaç kez kullanıldığı belirlenmiştir. Bu dağarcığın oluşturulmasıyla ülkemizde bugüne kadar "sözlük" adıyla yayımlanan ancak sadece sözcük listeleri biçiminde olan çalışmaların bir benzeri fakat 65.534 sözcükten oluşan, çok daha kapsamlısı meydana getirilmiştir.

Amacımız sadece sözcük listesi hazırlamak olmadığı için çalışmamızı bu aşamada sonlandırmayıp Aksoy'un (1936, s.5) belirttiği sıklık çalışmaları aracılığıyla "bir dili öğrenmeye yardımcı olmak" amacının gerçekleşebilmesi için eldeki kapsamlı dağarcık, sözlük hâline getirilmiştir. Böylece kullanıcıların hem az ve çok kullanılan sözcüklerin sayısal verilerine hem de o sözcüklere ait anlam vb. diğer bütün sözlüksel bilgilere aynı anda ulaşabilmeleri sağlanmıştır.

SÖZLÜĞÜN HAZIRLANIŞ BİÇİMİ

Hillyer, *Colvert Speller* adlı eserinin ön sözünde 3.000 sözcüğün İngilizce konuşma için kâfi olduğunu söylemekte Aksoy da Hillyer'in bu sözü üzerine *"Daha basit yaşayanlar için 3.000 kelimeye de ihtiyaç yoktur, 1.000 hatta 500 kelime ile konuşan insanlar az değildir."* demektedir (Aksoy, 1936, s.4). Yukarıda Charles Frederick'in hazırladığı sıklık listesindeki ilk iki bin sözcüğün İngilizcenin % 95,4'ünü teşkil ettiğini söylediğini belirtmiştik. Bütün bunlardan ve ayrıca ülkemiz üniversitelerinde öğrenim görecek yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçeyi öğrenmeleri için kurulan Türkçe öğretim merkezlerinde görevli bilim adamlarından aldığımız önerilerden yola çıkarak sözlüğümüzün madde başı sayısını 2.000 olarak belirledik.

Metinde geçtiği biçimde yalın veya çekimli biçimleriyle ele alınan bütün sözcükler sözlüğün birinci bölümünde sayısal sıklığına göre sıralanmış; daha sonra sözcüğe ait kullanım sırası ve kullanım sıklığı sayısı gösterilmiş; ardından hangi dile, dil bilgisi açısından hangi sözcük türüne ait olduğu, anlamı ve örnek cümlesi verilmiştir. Basit sözcükler ile ayrı veya bitişik yazılan birleşik sözcüklerin ait oldukları diller Türkçe (T.), Farsça (Fa.), Fransızca (Fr.) vb. kısaltmalarla gösterilmiştir. Kökü yabancı dilden gelmiş ancak Türkçe çekim veya yapım ekleri alarak dilimizde yeni bir kavramı karşılamış olan "aslında, hepsi, hatırlatmak, itibarıyla, tarafından; hızla, müdürlük, sadece, şarkıcı" vb. sözlerin karşına (T.) kısaltması konulmuştur. Sözlükte sözcük türü ve hangi dile ait olduğu bilgileri ayrı ayrı yapılacak dil bilgisel araştırmalarda kullanılabilmesi için özellikle gösterilmiştir. Böylece bu sözlük kullanılarak sözcüklerin dil bilgisel açıdan türlere ait sıklık dereceleri ayrıca yabancı dillerden aldığımız sözcüklerin de hangi sıklık derecesine göre kullanıldıkları kolaylıkla görülebilecektir.

Sözlüğün madde başı düzeni kurulurken madde başı olan sözcük ek almamışsa ("yer" örneğinde olduğu gibi) doğrudan alındığı dil, sözcük türü, anlamı ve örnekleri verilmiştir. Madde başı olan sözcük ek almış bir sözcükse önce ekleri ayraç içerisinde gösterilmiş, daha sonra diğer bilgileri verilmiştir. Ancak amaç dil bilgisi veya köken bilgisi kitabı hazırlamak olmadığından madde başlarında geçen sözcüklerin bütün ekleri ayrı ayrı gösterilmemiş, *Türkçe*

Sözlük'te madde başı olan kök ve gövdeler esas alınarak onların üzerine gelen ekler yazılmıştır. Örneğin "buradan" sözü zarf olarak *Türkçe Sözlük*'te madde başı olduğu için burada da madde başı olarak değerlendirilip içerdiği ekler gösterilmemiş, buna karşılık "maçta" sözü *Türkçe Sözlük*'te bulunmadığından ekleri ayrılarak ve kök sözcüğü olan "maç" sözü anlamlandırılarak verilmiştir.

yer	48.	369434	*T.*	1.	*a.*		Bir nesnenin veya kimsenin kapladığı boşluk.
				2.	*a.*		Durum, konum.
				3.	*a.*	*coğ.*	Yerküre.

buradan	1922.	17057	*T.*		*zf.*		Bu yerden: *Bir daha buradan geçmeyeceksin.*

maçta	558.	55861	**(maç-ta) maç**				
			Fr.		*a.*		İki sporcu veya takım arasında karşılıklı olarak kazanmak amacıyla yapılan yarışma.

Bazı sözcükler aldıkları eklerle farklı sözcük türlerine dönüşmüşlerdir. "Adına, çıkan, alındı, bakanlar, altını, aracın" vb. örneklerde olduğu gibi bu sözcükler anlamlandırılırken bir madde içinde ayrı ayrı gösterilmiştir:

adına	433.	69006	**adına**				
			T.		*zf.*		Bir şeyin veya bir kimsenin yerine: *Dernek başkanının adına ikinci başkan imza atacak.*
			(ad-ı-n-a) ad				
			T.		*a.*		Varlıkları birbirinden ayırmaya, tanımlamaya yarayan söz: *Aynur'un adına bir de unvan eklenmişti.*

çıkan	168.	149210	**çıkan**				
			T.		*a.*	*mat.*	Çıkarma işleminde bütünden alınan sayı.
			(çık-an) çıkmak				
			T.	1.	*f.*		Bulunulan yerden ayrılmak.
				2.	*f.*		Bir mesleğin okulunda okuyup mezun olmak: *Mühendis çıkan oğlum yakın zamanda iş buldu.*
				3.	*f.*		Bir yerin yukarısına doğru gitmek: *Bizim mahalleye çıkan otobüsü kaçırdım.*
				4.	*f.*		Bir konu yetkililerce karara bağlanmak: *Telif haklarıyla ilgili çıkan Yönetim Kurulu kararı geç kaldı.*
				5.	*f.*		Bitmek, yetişmek: *Mayıs ayında çıkan mısırları yeni topladılar.*
				6.	*f.*		Yayımlanmak: *Kitabı çıkan yazar için imza günü düzenlendi.*
				7.	*f.*		Flört etmek.

alındı	369.	76272	**alındı**				
			T.		*a.*		Para vb. bir şeyin teslim alındığını gösteren belge.
			(alın-dı) alınmak				
			T.	1.	*f.*		Elde edilmek: *Mektup posta kutusundan alındı ve derhâl yırtıldı.*
				2.	*f.*		İncinmek, kırılmak: *Aslında Ömer Mehtap'a çok alındı ama belli etmemeye çalıştı.*

bakanlar	1156.	28012	**(bakan-lar) bakan**				
			T.		*a.*		Başbakan tarafından, memleket işlerinin belirli bir kısmını yürütmek üzere çoğunlukla milletvekilleri arasından seçilen hükûmet üyesi: *Dün sabah bakanlar acilen toplandılar.*
			(bak-an-lar) bakmak				
			T.		*f.*		Bakışını bir şey üzerine çevirmek: *Apartmanın çatısına bakanlar oradaki genç erkeği gördüler.*

altını	1253.	25817	**(altın-ı) altın**				
			T.		*a.*	*kim.*	Sarı kızıl renkte, parlak ve ağır, kolayca işlenebilen, dış etkilere dayanıklı, paslanmayan, genellikle ziynet eşyası yapımında kullanılan, atom sayısı 79 olan element.
			(alt-ı-n-ı) alt				
			T.	1.	*a.*		Bir şeyin yere bakan yanı.
				2.	*a.*		Bir şeyin yere yakın bölümü: *Dolabın altını karıştır, bulursun.*
				3.	*sf.*		Sınıflamalarda ikinci derecede olan.

aracın	1933.	16977	**(araç-ın) araç**				
			T.	1.	*a.*		Bir iş yapmakta veya sonuçlandırmakta gücünden yararlanılan nesne.
				2.	*a.*		Taşıt: *Ne yazık ki aracın ön tamponu tamamen parçalanmıştı.*
				3.	*a.*	*mec.*	Kişiler veya nesneler arasında bağlantı sağlayan şey.
			(aracı-n) aracı				
			T.	1.	*a.*		Ara bulucu: *Beni aracın olarak kullanamazsın, buna izin vermem.*
				2.	*a.*	*tic.*	Üretici ile tüketici arasında alım satım konusunda bağlantı kuran ve bundan kazanç sağlayan kimse.

"Askeri/askerî", "milli/millî" örneklerinde olduğu gibi Türkçede aitlik eki, çekim veya yapım eki aldığında yazılışları aynı olan sözcükler birbirinden düzeltme işareti ile ayrılır. Ancak metin kümesi içinde bu yazım kuralına uymayan yazılışlar söz konusu olduğu için hazırlanan yazılımda bu tür sözcükleri birbirinden ayırt etmek zor olmuştur. Kullanılan özel yazılım düzeltme işare-

tini gerektiren sözcüklerle diğerlerini birbirinden ayırt edememiş ve toplam bir sayı vermiştir. Bundan dolayı sözlükte her iki sözcük aynı madde içinde değerlendirilme yoluna gidilmiştir. Benzer durum "yılmaz/Yılmaz", "batı/Batı" vb. örneklerde olduğu gibi cins isim ve özel ad olarak kullanılan sözcükler için de söz konusudur:

askeri **askerî**	307.	89825	**(asker-i) asker**					
			Ar.		*a.*		Orduda görev yapan erden generale kadar herkes: *Garnizondaki askeri son defa görmüşlerdi.*
			askerî					
			Ar.		*sf.*		Askerlikle ilgili: *Askerî birlikler dün yola çıktı.*

milli **millî**	115.	199274	**milli**					
			T.		*sf.*		İçinde mil bulunduran: *Milli topraklar verimli olduğundan üzerlerinde çok çeşitli sebze ve meyve yetişir.*	
			millî					
			Ar.		*sf.*		Milletle ilgili: *Oyuncularımız millî duygularla maça çıktılar.*	

yılmaz **Yılmaz**	401.	71725	**yılmaz**					
			T.		*sf.*		Bir işten gözü korkup yılmayan.	
			(yıl-maz) yılmak					
			T.	1.	*f.*		Bir işten gözü korkup vazgeçmek: *O asla bu zor işlerden yılmaz.*	
				2.	*f.*		Bıkmak, usanmak: *İplere boncuk dizme oldukça oyalayıcı bir iş olmasına karşın Seda hiç yılmaz ve akşama hepsini bitirirdi.*	
			Yılmaz					
			T.		*sf.*	öz.	Yılmayan, bıkmayan, azimli.	

batı **Batı**	737.	43512	**batı**				
			T.		*a.*		Yüzünü kuzeye dönen kimsenin sol tarafına düşen yön. Güneşim battığı yön.
			Batı				
			T.	1.	*a.*	*öz.*	Güneşin battığı yöndeki ülkeler bölgesi: *İnsan hakları konusunda Batı ileridedir derler hep.*
				2.	*a.*		Siyasal anlamda Avrupa ve Kuzey Amerika.

Türkçe Sözlük'te Romen rakamlarıyla ayrı ayrı olarak gösterilen madde başları aşağıdaki örneklerde olduğu gibi bu sözlükte de Romen rakamlarıyla verilmiştir:

ben	43.	401297	**ben (I)**				
			T.		*zm.*		Teklik birinci kişiyi gösteren söz: *Ben yarın İstanbul'a gideceğim.*
			ben (II)				
			T.		*a.*		Tendeki ufak, koyu renkli leke: *Yanağımdaki ben rahatsız edici büyüklüğe ulaştı.*

dile	271.	98383	**(dil-e) dil (I)**				
			T.	1.	*a.*		Ağız boşluğunda bulunan, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan, etli, hareketli organ: *Doktor, önce dile bakmam lazım dedi.*
				2.	*a.*		Nefesli çalgı, kilit, terazi vb. araçlarda çıkıntı şeklindeki ince, yassı ve genellikle hareketli uzantı.
			(dil-e) dil (II)				
			T.		*a.*		Bir toplumda duygu ve düşüncelerin ses ve anlam yönünden ortak olan ögelerden ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan anlatım biçimi.
			(dil-e) dil (III)				
			Fa.		*a.*	*esk.*	Gönül, yürek: *Dile düşen sevda yakar kavurur insanı.*

			(dile) dilemek				
			T.	1.	*f.*		Birinden bir şeyin yapılmasını istemek: *Dile benden ne dilersen arkadaşım.*
				2.	*f.*		Biri için bir dilekte bulunmak: *Sınavı kazanmamı dile.*

Sıklık çalışmasına başladığımızda deyimlerin ve ikili kullanımların sıklığının sözcüklerin tek başlarına kullanım sıklıklarından çok daha az olacağını düşünmekteydik. Bu düşüncemiz 65.534 sözcüklük dağarcığın ilk 2.000 sözcüğü arasına ancak "bugün, hiçbir, uluslararası, milletvekili, satın almak, terk etme, kaybetti, iş adamı, iş birliği" gibi birkaç sözcüğün girebilmesiyle, sonraki ilk deyim veya ikili kullanımın 4.894. sırada, son deyim veya ikili kullanımın ise 65.522. sırada yer almasıyla kanıtlanmış oldu. Çalışmanın en başında 2.000 sözcüklük bir sözlük hazırlanması planlandığı için sadece fikir vermesi amacıyla 4.894 ile 65.522 sıralama aralığında yer alan deyim veya ikili kullanımlardan ilk 100'ünü ele alarak kullanım sıralarını, sıklıklarını ve anlamlarını vermeyi uygun bulduk. Bunlar sözlükte "Deyim ve İkili Kullanım Örnekleri" başlığı altında yine aynı yöntemlerle gösterilmiştir:

genel müdürü	23063.	1579	**(genel müdür-ü) genel müdür**				
			T.+Ar.		*a.*		Bir kurum veya kuruluşta yönetimin en üst düzeydeki sorumlusu.

anlamına geliyor	23393.	1552	**(anlamına gel-iyor) anlamına gelmek**				
			T.		*d.*		Bir anlam bildirmek: *Söylediğin söz yorulduğun anlamına geliyor.*

Sözlüğün ikinci bölümünde sözcüklerin sıklık sayıları ve kullanım sıraları bu defa alfabetik düzende verilmiştir. Bu bölümle, aranan bir sözcüğün kaçıncı sırada olduğunu ve bütüne göre kullanım sıklığını görme amaçlanmıştır. Sözcüklerin ekli biçimleri yalın biçimlerinin altında verilerek fiil ve isim çekimlerinin sıklıkları konusuna da ışık tutulmak istenmiştir. Aşağıdaki "göstermek" örneğinde olduğu gibi ek almış biçimlerin kök veya gövdeleri ilk 2.000 içerisinde yer almamışsa madde başı açık renk yazılmış, sayısal veriler

bölümü boş bırakılmış, ekli biçimleri altında alfabetik olarak sıralanmıştır. "Adam" örneğinde olduğu gibi sözcük ilk 2.000 içinde yer almışsa koyu gösterilmiş, karşısına sayısal değerleri eklenmiş ve ilgili diğer sözcükleri de altında alfabetik olarak sıralanmıştır:

Sözcük	**Ek almış biçimleri**	**Sıklığı**	**Sırası**
göstermek		--	--
	gösterdi	45232	702.
	gösterdiği	20995	1556.
	gösteren	44798	709.
	gösteriyor	39214	830.

adam		86155	318.
	adamı	29062	1108.
	adamları	21673	1500.

Bu ikinci bölümde fiiller ile fiilin ad olarak kullanımı alfabetik düzen sebebiyle alt alta gelebilmektedir. Böyle durumlarda metin kümesinde ad olarak kullanılmış madde başlarının yanına ayraç içinde "ad" sözü yazılmıştır:

vermek (ad)		46934	678.
vermek		--	--
	verdi	202074	111.
	verdiği	120292	211.
	verdiğini	29059	1109.
	verdim	17253	1895.
	verecek	39737	812.
	veren	109728	232.
	vererek	22059	1473.
	verir	19084	1704.
	veriyor	57922	540.
	verme	17255	1894.
	vermiş	24151	1344.

Sözlük bölümünde aitlik eki, çekim veya yapım eki aldığında yazılışları aynı ancak anlamları farklı olup birbirinden düzeltme işaretiyle ayrılan sözcükler aynı madde içinde gösterilmişti. "Merkezi/merkezî, tipi/tipi" gibi örnekler alfabetik bölümde kendi yerlerinde gösterilmiş, benzer olan sıklık ve sıralama sayıları karşılarına aynen yazılmıştır:

merkez		93822	290.
	merkezi	83726	331.
	merkezinde	38435	846.
merkezî		83726	331.

tip		17838	1827.
	tipi	18772	1740.
tipi		18772	1740.

Sözlük bölümünde "yılmaz/Yılmaz", "batı/Batı" vb. örneklerde olduğu gibi aynı madde içinde gösterilen cins isim ve özel adlar bu bölümde birbirlerinden virgülle ayrılarak aynı madde içinde gösterilmiştir:

yılmaz, Yılmaz		71725	401.
batı, Batı		43512	737.

KISALTMALAR

a.	isim
A	anlam numarası
AD	alındığı dil
anat.	anatomi
Ar.	Arapça
argo	argo söz
bağ.	bağlaç
bf.	birleşik fiil
bit.b.	bitki bilimi
biy.	biyoloji
bl.	bilişim
coğ.	coğrafya
ç.	çokluk
Çn.	Çince
d.	deyim
db.	dil bilgisi
den.	denizcilik
dil b.	dil bilimi
din b.	din bilimi
e.	edat
eğt.	eğitim
ekon.	ekonomi
esk.	eskimiş
f.	fiil
Fa.	Farsça
fiz.	fizik
Fr.	Fransızca
gök.b.	gök bilimi

hay.b.	hayvan bilimi
hlk.	halk dilinde
huk.	hukuk
İng.	İngilizce
İt.	İtalyanca
jeol.	jeoloji
KA	kullanıldığı alan
kim.	kimya
Lat.	Latince
mat.	matematik
mec.	mecaz
müz.	müzik
öz.	özel
Rm.	Rumca
sf.	sıfat
sin. ve *TV*	sinema ve televizyon
sin.	sinema
Sğ.	Soğudça
sp.	Spor
T	türü
T.	Türkçe
tar.	tarih
tek.	teknoloji
tic.	ticaret
tiy.	tiyatro
top.b.	toplum bilimi
ünl.	ünlem
zf.	zarf
zm.	zamir